

PROBLEMI SODOBNE DRUŽBE

O INSTITUCIONALIZIRANEM ZLOČINU

(Ob Grünovem Procesu v Jeruzalemu)

Dušan Dolinar

Herberta Grüna *Proces v Jeruzalemu** je kruta knjiga. Kruta zato, ker avtorjevo zagnano pero posreduje v njej bralcu grozljivo neposreden stik s predstavnikom zločina v dobi organizacije; kruta, ker neusmiljeno biča razum k samoosveščanju, priganjajoč bralca k premišljevanju o samem sebi in svoji vlogi v svetu, ki ustvarja Eichmanne; najbolj kruta pa je zadelj tega, ker je izšla v času, ko je obetala postati rojstvo nečesa novega v Grünovem razvoju in v utripu slovenske publicistike, spremenila pa se je v trpko slovo nad njegovim grobom.

Proces je eden tistih značilno njegovih tekstov, ki venomer prehajajo od reportaže mimo zapiska k eseju in spet nazaj. Morda je bila taka nihajoča, prožna oblika zares najprimernejša za prekipevajočo vsebino. Herbert Grün je tu razmahnil lastnosti, za katere se mi je zmerom zdelo, da so pri njem najboljše. Ostro oko, suvereno obvladovanje obsežne spominske zakladnice, bliskovit miselni refleksi, nemudno odkrivanje problemov in takojšen prodor v jedro. Tam običajno odkriva natanko toliko dimenzij, kolikor jih more zajeti nagel in pronicljiv pogled. Njegov um ni podoben rezilu težke bojne sekire; kamor se ta zarije, zarija tak usek, da ne bo tisto mesto nikoli več tako kakor prej. Ne, bolj mu ustreza prispodoba z rapirjem. Zapleteni mahljaji kot britev ostre kline se vežejo v pisan ornament besed, ki ob prvem pogledu vara z videzom samovšečne fantazije. A ko je konec tekočega dela parade, ki jo izvaja tu urno jeklo, opaziš, da so v površju pojavov na lepem zavezale odprtine in da je ostal prvotni zunanji videz samo še razparano pokrivalo. Izpod njega štrlijo zdaj razkriti začetni členi prepletenih, zamotanih verig, sestavljenih iz vzrokov in posledic, dejanj in učinkov. Le tu in tam jih včasih na najbolj nenavaden, a zelo razkrivajoč način povezujejo osupljive asociacije.

To miselno bogastvo, ta zmožnost za odkrivanje zapletenih povezav, ki jih Grün tu in tam na kratko potegne za stranske konce in tako opozori na njihovo daljnosežnost in kompleksnost, so najbrž najbolj značilne poteze njegovega *Procesa*. Vse to poteka pri njem nevsiljivo, s prirojeno in samoumevno eleganco, ki pa ne krni resnosti dela. Skoraj na sleherni strani razen tistih, ki jih je posvetil izključno reportažnemu okviru (in teh je razveseljivo malo), kar vrví misli. Grünovo pisanje o Eichmannovem procesu je nemara bolj strnjeno in oprijemljivo kakor katerakoli prejšnja priložnost razkrilo to odliko, ki ni pretirano pogosta. Zato je pri razglabljanju o *Procesu v Jeruzalemu* morda še manj kakor pri drugih knjigah mogoče delo miselno osamiti, ga ločiti od pisca in predmeta in se ga »lotiti čimbolj nepristransko«. Premišljevati o tej knjigi pomeni premišljevati o širokem sklopu bolečih vprašanj okrog Adolfa Eichmanna — pa spet in spet o Herbertu Grünu.

* Herbert Grün, *Proces v Jeruzalemu* 1961. Žepna knjiga Školjka. Založila Mladinska knjiga. Ljubljana 1961.

Sredi obilja temperamentno formuliranih in v najboljšem pomenu iskrih misli, ki jih je Grün razsul po *Procesu*, se mi zdijo najbolj pomembne tiste, ki zadevajo »pojavn Eichmann« kot izraz doslej edinstvene združbe okoliščin, kakršne so se srečale v nacizmu.

Kakor pri vseh povojnih procesih proti nacističnim vojnim zločincem je šlo tudi pri Eichmannovi obravnavi predvsem za osebno odgovornost. Tu obstajata dve skrajni stališči. Jedro prvega se glasi nekako takole: Dejanja, ki bi bila po običajni zakonodaji in okoliščinah sicer kazniva, a so jih sprožili motivi političnih ali vojaških spopadov, so delno ali popolnoma opravičljiva. Generalu premagane armade na primer ne boš sodil, ker si je med vojno prizadeval pomoriti kar se da dosti tvojih vojakov. Voditelju politične skupine, katere nameni so v podrobnostih drugačni kakor tvoji, v okviru te miselnosti ne boš sekal glave, če te je skušal izpodnesti; raje ga boš institucionaliziral v »opozicijo Njenega Veličanstva«. Dejanja, ki jih je naperil proti tebi, sodijo namreč med pravila igre, ki jih načela takšnega *fair play*a kodificirajo.

Nasprotna skrajnost se sklicuje na popolno osebno odgovornost za sleherno dejanje, ki je »prekršek«, ter pri tem okoliščin sploh ne upošteva. Ali pa jih zanemarja tako daleč, da postanejo nebitvene.

Nacističnim voditeljem so po drugi svetovni vojni sodili na različne načine in po različnih merilih. V Nürnbergu je bil eden najpogostejših kriterijev naslednji: kako daleč je določeno kaznivo dejanje prekršilo zakone, ki so veljali v Nemčiji tedaj, ko je bilo storjeno. Drugo pomembno merilo so bili seveda predpisi mednarodnega prava. Toda vsa ta merila in tudi druga, ki so jih uporabili na teh obravnavah, niso mogla zares do živega pojavu, ki se z njim ob Eichmannu ukvarja Herbert Grün. Ne vem, ali obstaja za ta pojav kako ustaljeno ime; a če ne, je nemara najprimernejši naziv *institucionalizirani zločin*.

Do njegovega jedra pridemo že z bežnim razglabljanjem o argumentu, ki so ga nacistični veljaki najpogosteje uporabljali v svojih zagovorih. Bistvo se glasi: »Jaz sem samo izvrševal povelja!« (Izvrševal sem jih vestno, prizadevno, včasih za spoznanje bolj goreče, kakor je bilo nujno treba, a vendar — moja dejanja so sprožili in vodili ukazi.) Vojak eksekucijskega oddelka je po tej logiki streljal talce na ukaz; poveljnik njegove enote je opravljal tisto, kar je zaukazalo vojaško sodišče; člani sodišča so se ravnali po ukazu koristi sile, ki so jo zastopali; generali so uresničevali navodila *Führerja* (tega ali onega — oseba ni važna). In sleherni bistri *Führer*, ki bi se znašel pred sodiščem, bi se skoraj zanesljivo branil, češ da se je moral upogibati pod raznoterimi pritiski od spodaj in da je bil pravzaprav samo izvrševalec tistega, kar so mu narekovali nebogljeni dobri nameni ter ukazovale slepe sile zgodovine.

Kako je tu z osebno odgovornostjo?

Herbert Grün je jasno zaznal, da je v hipu, ko se je treba spopasti z institucionaliziranim zločinom, okvir tradicionalnega prava silovito tesen. Ko je Adolf Eichmann spet in spet ponavljal, da je izvrševal ukaze, je govoril resnico; svojo pravo vlogo je seveda skušal kar se da zmanjšati, svoj intimni odnos do pošastnosti, ki jim je zvesto stregel ter jih prizadevno razvijal, pa prikazati tako, da bo čimbolj sprejemljiv. Po merilih, ki so bila uvrščena v inventar nacističnih ciljev in vrednot, je imel popolnoma prav. Če je resno veroval v nacistične ideale, če je bil pravi in iskreni Uebermensch — čemu naj bi o tem dvomili — tedaj med njegovimi ideali in dejanji ni bilo nikakršnega

prepada. Slovitega nürnberškega vprašanja — »Kako daleč ste kršili zakonitosti, ki so tedaj veljale za vas?« — mu ni mogoče zastaviti, saj se je dosledno ravnal po njih. *Če bi hoteli iti njegovemu zločinu do dna, bi morali obračunati z njegovim existenčnim in miselnim okvirom.*

Njegova osebna odgovornost pa se skrči na naslednje: kako ostro lahko obsodimo človeka, ki se je zaradi teh ali onih razlogov pustil spremeniti v del totalitarnega mehanizma in se je tako do popolnosti poistovetil z njim? In ki se ni uprl, ko je morebiti spoznal, da je to najpopolnejši protičloveški aparat pod soncem? (Če in ko je to spoznal in če mu je tedaj »človeško« sploh še kaj pomenilo?) Sodišče v Jeruzalemu se s tem splošnim okvirom ni moglo ukvarjati kdo ve kako na široko; njegova naloga je bila spoznati krivdo Adolfa Eichmanna. Razpolagalo je samo z dosedanjim, tradicionalnim juridičnim aparatom. Zato je moralo obravnavati Eichmanna kot tradicionalnega zločinca, torej zločinca-posameznika — kar pa ta ravno ni! S stališča absolutnih *pravni*h principov je tu docela možno izreči sodbo najhujše kategorije; peza šestih milijonov mrtvecev tako dejanje več kot opravičuje. A s stališča absolutnih *pravnih* meril ostaja vprašanje odprto. Po teh merilih smo zapadli v skrajnost, ki upošteva samo ekstrema *kriv* ali *ni kriv* ne glede ali komaj glede na okoliščine.

In potem gre tu še za nekaj. Sleherno sojenje je akt represije pa tudi akt preventive; sleherno sojenje je obrambno dejanje družbe. Zastavlja se vprašanje: ali je bilo sojenje Eichmannu, ali je bilo sojenje vsem po vojni prijetim nacističnim veljakom od vseh možnih najbolj učinkovito družbeno obrambno dejanje?

Eichmannova obramba spričo tega nesoglasja in ob odmišljanju moralno-humanističnih ter upoštevanju samo absolutno pravnih meril v marsičem drži. Zdi se, da to implicitno priznava tudi Grün, ko govori o Eichmannu kot »uradniku smrti« in »uradniku sploh« (in ne o »morilcu«).

»Vendar,« pravi Grün, »pri Eichmannu ne gre samo za to.« Potem opisuje, kako se je Eichmann zadovoljno smehljaj, ko je poslušal pričevanje enega izmed nekdanjih voditeljev dunajskega židovstva o ponižanjih, ki so jih morali on in njegovi tovariši pretrpeti na dunajskem Gestapu. »Torej,« piše Grün dalje, »vendar ni bil samo zavtomatiziran uradnik, samo izvrševalec. Ne, še danes je *osebno* prizadet in čustveno razgiban. Čeprav je ‚mumija‘. *Ni bil* samo kolesce v eksekutivnem mehanizmu. — Adolf, sin Adolfa Karla Eichmanna, SS-Obersturmbannführer v. p. — ni samo reprezentant in ‚produkt družbenih silnic‘, ni samo *vzorec* razčlovečenega političnega mehanizma, *temveč je tudi osebno odgovoren*« (str. 239, 240).

Da, nobenega dvoma ne more biti o tem, da je osebno odgovoren. Odgovoren je predvsem zato, ker se je poistovetil z Molohom nacističnega uničevalnega aparata. A tu je zveza postavljena malce nesrečno. Podlaga njegove osebne krivde ne more biti razložek med tem, ali je spričo svojih dejanj bil in je še osebno prizadet ali pa ni bil in še vedno ni. Temelja osebne krivde ni mogoče iskati v teh subtilnih, neoprijemljivih in nedokazljivih diferencah med tem, kar Eichmann priznava in česar ne priznava. Zdi se, da so lahko temelj krivde samo dejanja, kajti le ta so naposled materialna resnica in oprijemljivo dejstvo, zaradi katerega se je znašel pred tribunalom. Čustvena prizadetost ali neosebna hladnost sta lahko samo oteževalna ali olajševalna okoliščina; sta tudi znamenje, ki si ga lahko poročevalec s procesa vzame za

enega izmed mnogih dokazov o tem, kako je oblikovana notranja podoba obtoženčeve osebnosti. Ne more pa zasnovati na tem celotnega prepričanja o krivdi ali nekrivdi.

Še več. Eichmannova dejanja so se ujemala z moralo in resničnimi cilji nacizma; kolikor bolj vneto in prizadeto jih je opravljal, toliko »boljši« je bil s stališča te teleologije in morale. Njegov »*Im Sinne der Anklage nicht schuldig*« (v smislu obtožnice nisem kriv) ni po spoznanju o njegovi osebni vnemi za stvar s stališča *njegove* morale nič manj utemeljen. Kvečjemu bolj.

Tu očitno nekaj ni v redu. Spričo te obupne nezmožnosti, da bi opravili z »zločincem v belem ovratniku« in institucionaliziranim zločinom sploh s sredstvi klasičnega prava, slišimo tožnika Hausnerja naštevati pošastno kroniko gorja, ob zaključku pa naletimo na grozljivo ironijo, v kakršno izzveni jedro Eichmannovega zagovora:

»Obtožujem vladajoče kroge, da so zlorabili mojo pokorščino. Pokorščino je terjal tisti čas, kakor jo bo terjal tudi prihodnji. Pokorščina se je uvrstila med vrline. Zato terjam, da upoštevate, DA sem ubogal, ne pa, KOGA sem ubogal. Podrejeni so zdaj žrtve... Ena med njimi sem tudi jaz... Jaz nisem pošast, za kakršno me hočete narediti. Jaz sem žrtev napačnega zaključka.« (Adolf Eichmann, zaključni govor na procesu, citirano po časopisnem poročilu.)

Tako se moramo nehote vprašati po osebni krivdi Adolfa Eichmanna, osebni krivdi Hitlerja, Göringa, Göbbelsa, Himmlerja in drugih mračnih postav nacistične Walhalle; zapletemo se v vprašanje osebne krivde devetih milijonov nekdanjih registriranih nacistov in vprašanje »kolektivne krivde nemškega ljudstva«... Njihova krivda je očitno v identifikaciji z nacizmom; v tem, da so se z večjo ali manjšo vnemo, z večjim ali manjšim deležem strahu in poniglavosti vpregli v Džagernautov voz.

Sodišča so se spuščala v raziskovanje o osebni krivdi posameznikov. Posamezniki so se zastrupljali, posamezniki so bili obešeni ali ustreljeni, posamezniki so bili izpuščeni. Represija je bila ničeva; za take monstroznosti ni povračila. Preventiva — zahtevi po preventivi pa ti procesi z Eichmannovim vred — milo povedano — vsaj ne zadoščajo.

Sodišča so precej raziskovala, kolikšen je bil delež tega ali onega krivca. Niso pa sodišča obsodila okoliščin, ki ustvarjajo aparate za požiranje ljudi in ki ustvarjajo Eichmanne. Niso obsodila miselnosti, ki se iz njih poraja. Niso pokazala vzrokov.

To navsezadnje — ni njihova naloga...

Vzemimo primer, ki bi še neskončno potenciral Eichmannovega. Neko povsem vsakdanjo, že naravnost banalno možnost. Sodobno jedrsko-raketno vojno.

Ob njej bi Torquemada in Eichmanni zbledeli v nič. Torquemada je institucionalno pobil osem tisoč ljudi, Eichmann šest milijonov. Organizator morebitne jedrske vojne pa ima pred seboj potencialni rekord treh in pol milijard trupel.

(Tu primer za enega Grünovih blestečih udarcev *en passant*: »Takole ponavljaj venomer isti pridevnik: ‚strašen‘, ‚grozen‘, ‚neverjeten‘ — in čutiš, kako je vprico nekaterih dogajanj svetovne zgodovine običajno človeško pero ne-bogljeno. Kje je beseda, ki bi povedala, za kaj tu gre?« (str. 46) Ali: »Ko

tožnik opiše epizodo o materi, ki ji je esesovec iztrgal otroka, ga vpričo nje ubil (s tem, da mu je treščil glavo ob tla) in ji vrnil mrtvo trupelce z besedami: 'Na zdaj otroka!' — se zgrozimo. A kadar slišimo število 'osemnajst tisoč na dan' — si ne znamo ničesar več predstavljati. Kvečjemu še tehtamo večje ali manjše številke. '300' ali '6.000.000' — to je zgolj računsko operacija, ne več doživetje večje ali manjše groze... Nikjer več življenja niso življenja, življenja so povsod samo še statistika. — Ta ugonobitev meril je najstrašotnejša posledica nacistične vladavine.◀)

Jedrsko-raketna vojna se lahko sproži slehernega dne. Ali pa so vsaj možnosti, da do tega pride, kar precejšnje. Obojestransko hladno načrtovanje operira s sto, dve sto milijoni potencialnih mrličev za prvi, drugi dan — in ti se utegnejo s tolikšno in tolikšno verjetnostjo spremeniti v resnične. To bi bil zločin nad zločini. A KDO BI BIL KRIV? Tisti, ki bi prvi »pritisnil na gumb«? Celo možnost, da do tega pride, je že zločin. Kdo je kriv? Kje so porazdeljene vsote osebnih odgovornosti? Kdo se bo znašel pred sodiščem?

To je najbrž doslej najbolj otipljiv primer institucionaliziranega zločina. Katera formulirana zakonodaja mu lahko pride do dna?

Najbrž nobena dosedanja. Vsa doslej znana provosodja so orodja določenih tipov človeške družbe za obrambo pred kriminalci ali političnimi nasprotniki — posamezniki. Institucionaliziran zločin, pa najsi gre za Eichmanna in njegov širši okvir nacizem ali pa za sedanjo grožnjo z jedrsko-raketno vojno, je vselej in v vsakem primeru ne zločin posameznika proti posamezniku ali družbi, marveč zločin organizirane skupine proti posameznikom ali človeštvu.

Tako bi se proti institucionaliziranemu zločinu lahko učinkovito bojevalo le neko idealno sodišče vsega človeštva, ki bi sodilo po merilih njegovih resničnih dolgoročnih interesov. To je za sedaj kajpada visoka abstrakcija. A dokler gre za pravosodja, ki so sama orodja posameznih organiziranih skupin (držav), je zmerom možno, da se ob izroditvi teh skupin tudi sama spremenijo v orodje institucionaliziranega zločina (primer: nacistično ali stalinistično sodstvo).

Ni dvoma, da je bil nacistični kompleks in z njim Adolf Eichmann v zadnji konsekvenci plod razvoja v neki posebni skupini razredne družbe. Ali je potem mogoče, da lahko institucionaliziranemu zločinu, katerega izraz je bil Eichmann in ki je plod razredne družbe, temeljito sodi sodišče, ki je tudi samo institucionaliziran organ razredne družbe? Ali drugače: produktu razredne družbe ne more soditi (tako da bo opravilo represivno *in preventivno* funkcijo!) sodišče družbe, ki ima sama vraščenih nekaj elementov, iz katerih je črpal življenjsko moč nacizem. Če bi bilo tako, bi se razredna družba v zadnji instanci bojevala sama proti sebi.

Zato je ostal Eichmannov proces nepopoln, kakor je ostala nepopolna tudi večina drugih procesov proti visokim nacistom. Sodišča, pred katerimi so potekali, so samo deloma analizirala pogoje, iz katerih so zrasi njihovi obtoženci. Običajno so ostajala na polovici poti. Obsodbe in zagovori so mučno izzvenevali drugi mimo drugih. Le podpora skoraj vsega osveščenega človeštva jim je dajala neformulirano pooblastilo, da lahko izrekajo obsodbe v njegovem imenu. Analiza in pravno formulirana argumentacija pa jim takega spričevala nista dali. Institucionalizirani zločin je ostal nenačet; pravnega okvira zanj ni. Ali vsaj še ni.

Spričo pomanjkanja orožij za boj proti institucionaliziranemu zločinu se zdi, da zeva pred nami globok prepad. Družba se naglo industrializira, ekonomizira, institucionalizira. Tipalke različnih organizacij se iztegujejo in prepletajo, zajemajoč vase vse in vsakogar. Tak razvoj vleče posameznika v vrtnice proizvodnje in potrošnje, kjer se terjatve organiziranosti, ki se nenehno razširja in pogloblja, usmerjajo vse bolj na *uporabno vrednost* posameznika za organizirano družbo, medtem ko ostajajo etično-moralne vrednote in druge komponente človeške podobe razmeroma zanemarjene in nerazvite.

To je precej popularna splošna podoba nazorov, kakor jih izpovedujejo nekateri sodobni humanisti in v katerih bržkone ni malo resnice. Odveč je seveda na dolgo in široko razpravljati o izhodih, ki jih nudi razvoj brezrazredne družbe v socializmu in komunizmu. Toda kaže, da je prav v tem odgovor: rešitev zgornjih vprašanj nudi tak družbeni razvoj, kjer bo *postala nofranja, človeška podoba posameznika hkrati tudi družbeno uporabna vrednost*.

V nasprotnem primeru je težko pričakovati kaj drugega kakor apokalipso. Vrata so zanj marsikje na široko odprta. Po Grünu: »Tudi Hitlerjev peklenški imperij je zrasel iz pouličnih pobalinstev. Moč njegovega aparata je bila v zaplotnem, drobnem birokratizmu... In če je zdaj spet mogoče slišati... da pobalini mažejo židovske trgovine... tedaj se nihče ne sme slepiti z govorjenjem o ‚pobalinskih neumnostih‘ ali ‚pobalinskih nesramnostih‘. Gre za usodna načela — usodna zato, ker se te reči lahko v resnici širijo kot najhitrejše mikrobiološko razplojevanje. — Gre namreč še za nekaj drugega, ne samo za bojeviti, napadalni in *aktivni* genocid: to drugo je pasivna brezbržnost« (str. 204, 205).

Pasivno brezbržnost pa širjenje vsemogočnih organizacij ter njihovo poudarjanje uporabnih vrednosti ob zanemarjanju nofranje podobe posameznika silno vzpodbuja. Brezobličnost je ponekod pravilo, ponekod celo zaželen cilj. V takih okoliščinah je možnih Eichmannov poljubno mnogo. Institucionalizirani zločin, v katerega se lahko ti Eichmanni inkorporirajo, pa je postal v obliki grožnje z jedrsko-raketno vojno ena izmed osnovnih resničnosti v družbenem in duhovnem svetu sodobnega človeka. Krivda, tista otipljiva »krivda« osebne narave se drobi in drobi na sto tisoče in milijone nosilcev, tako da nosi posameznik zares neznamenit delec. Samo tolikšen je ta delec, kolikršna je njegova pravica do soodločanja. Ta pa je v velikih organizacijah sodobnosti presenetljivo drobcena — celo pri ljudeh, ki se postavljajo s prilastki oblasti.

Pri klasičnem zločinu je bila krivda kategorija psihomedicinske, moralnoetične in kazenskopravne narave; pri institucionaliziranem zločinu je čedalje manj taka in čedalje bolj družbenoekonomske, zgodovinskopolične in sociološke narave. In najbrž so lahko samo take narave tudi ukrepi, s katerimi lahko človeška družba skuša izkoreniniti institucionalizirani zločin, ki danes grozi že samemu njenemu obstoju.

Vrnimo se po tej dolgi digresiji, ki ni digresija, k *Procesu v Jeruzalemu*. Herbert Grün je na nekaj krajih, kjer opozarja, da Eichmannovega primera ni mogoče stlačiti v tradicionalno pravo, implicitno poudaril novo kvaliteto institucionaliziranega zločina. Mimo tega vsebinskega prispevka je v njegovi knjigi še obilo vrednot, ki jo poživljajo in plemenitijo. Na primer:

Redko oseben odnos do predmeta, ki ga opisuje. Pisatelj si nič kaj vneto ne prizadeva, da bi ostal togo »objektiven«, kar je sicer vse prepogosto napaka takih del.

Dokumentarna vrednost. To velja predvsem za odlomke iz Hausnerjeve obtožnice, iz zapisnika z zasliševanja v preiskovalnem zaporu — in še posebej za one dele teh dveh pričevanj, ki zadevajo preseljevanje Slovencev in uničevanje jugoslovanskih Židov.

Nenehna intelektualna napetost, v kateri drži avtor bralca s svojo prizadetostjo, živim in neprisiljenim slogom, nekonvencionalnim jezikom.

Nekakšna živahna raztrganost in reportažna fragmentarnost, ki posreduje čar neposrednega sodoživljanja.

In pa pisateljska metoda, ki jo Grün eksplicira že čisto ob zaključku knjige kot osrednje vodilo morda ne le pričujočega, ampak tudi ostalih del, ki jih je imel napisana ali pa so ostala — samo v načrtu.

Označil jo je takole: »Včasih je ena sama majhna, neznatna navada vsakdanjega pouličnega življenja pomembnejša od državnega budžeta, način kasiranja tramvajske voznine je lahko instruktivnejši za občī značaj dežele kakor debele knjige o etnografiji. Te štiriperesne deteljice je treba opaziti sredi enoličnega zelenja banalne trave, jih utrgati in zložiti v šopek.

Kajpak; še vedno drži, da šopek ovenelih štiriperesnih deteljc ne more nadomestiti živega — še tako banalnega — travnika. Toda če si položiš ovenelo deteljico med liste knjige in čez leta po naključju znova najdeš med stranmi pozabljeno, stisnjeno in krhko, temnozeleno ali skoraj že rjavo stvarco, se razveseliš. Še posušena je polna poezije. Seno pa je samo koristno.«

Herbert Grün nam je v svojem nasilno pretrganem delu zapustil nemalo takih štiriperesnih deteljc. Ta zavest nam je v zadoščenje spričo nesmisla njegove nesrečne smrti.

MED KNJIGAMI

KAJETAN KOVIČ, KORENINE VETRA

V času, ko velik del sodobne lirike sledi programu hermetizma in aharmoničnosti, ko se lirični svet zožuje do absolutnih meja subjektivizma, sta v novi pesniški zbirki* Kajetana Koviča značilni dve črti: skladnost in jasnost. Obe ti lastnosti nimata nič skupnega s preproščino liričnega realizma, temveč sta resnični poetski vrednoti, utemeljeni v pesnikovi naravi in odnosu do sveta. Zato nikakor nista anahronističen pojav, ampak se celo organsko vključujeta v moderno poetiko.

Skladnost razodeva Kovičeva lirika najprej z izjemno skrbno selekcijo pesmi, ki so v pesnikovih očeh ostale zrele za zbirko, ter z ubranostjo celotne knjige in posameznih razdelkov. Arhitektonika zbirke je namreč klasično skladna, tako da je izredno lahko slediti razvoju pesnikove misli in jo zaobjeti v njeni gradaciji. Stroga kompozicija knjige ne razodeva samo okus

* Kajetan Kovič: *Korenine vetra*. Cankarjeva založba, Ljubljana 1961.